

УДК 908(73):323.111

Бурейко Н. М.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ В ЗАРУБІЖНОМУ АМЕРИКАНОЗНАВСТІ

У статті досліджено особливості процесу формування національної ідентичності Сполучених Штатів Америки. Показано, що те, як американська нація усвідомлює і в який спосіб виділяє себе з-поміж інших, зумовлюється низкою факторів, які визначають логіку формування національної ідентичності. Автор окреслює умови формування національної ідентичності США та аналізує вплив імміграції на неї.

Ключові слова: імміграція, національна ідентичність, націєтворення, США, етнічність, етнічне походження.

Бурейко Н. Н. Факторы формирования национальной идентичности Соединенных Штатов Америки в зарубежном американоведении.

В статье исследованы особенности процесса формирования национальной идентичности Соединенных Штатов Америки. Показано, что то, как американская нация осознает и каким способом выделяет себя среди других, обусловлено рядом факторов, которые определяют логику формирования национальной идентичности. Автор обозначает условия формирования национальной идентичности США и анализирует влияние иммиграции на нее.

Ключевые слова: иммиграция, национальная идентичность, нациосоздание, США, этничность, этническое происхождение.

Bureyko N. M. Factors of the US national identity formation in foreign America studies.

In the article the peculiarities of the national identity formation in the United States of America are studied. The way how the American nation distinguishes itself among others is determined with several factors which define the logic of the national identity construction. The author considers the conditions of the US national identity formation and analyzes the immigration impact on it.

Key words: immigration, national identity, national formation, the USA, ethnicity, ethnic origin.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття перед новими незалежними державами, які утворилися на теренах пострадянського простору в результаті трансформаційних процесів, постала необхідність вирішення численних проблем, серед яких чільне місце відводилося проблемі визначення національної ідентичності. Звернення до національної самобутності та пошуків основ національного характеру, утвердження особливостей національної ідеї є особливо актуальними і для України, адже процес становлення української нації на даному етапі ще не завершений. Про це свідчать численні дискусії, що ведуться серед українських політичних діячів та академічних кіл про те, якою є українська нація і що лежить в її основі, а питання національної ідентичності знаходиться у стані перманентного обговорення. На сучасному етапі можна говорити про те, що проблема національної ідентичності особливо загострюється імміграційними процесами, коли імміграцію доволі часто починають розглядати як глобальну проблему нового століття, а іммігрантів сприймають як загрозу для розмивання ідентичності титульної нації, оскільки вони приносять за собою до нової країни свого перебування іноетнічні традиції, ідеали тощо. Таке сприйняття особливо загострилося з початком ХХІ століття, а надто після трагічних подій 11 вересня 2001 р. У цьому контексті особливо цікавим є досвід Сполучених Штатів Америки з огляду на особливості формування національної ідентичності держави, яку не одне століття називають державою іммігрантів. Така диспозиція зумовлює обрання предмету нашого дослідження, сформульованого в темі, а також актуальність теми.

Характерно, що до 50-х рр. ХХ ст. поняття „ідентичність” у наукових дискусіях майже не використовувалося і не окреслювалося як окрема наукова проблема. Хоча як предмет наукових досліджень феномен ідентичності викликав неабияку увагу одразу з появою та оформленням нових державних утворень, які ставали на шлях національного творення. Саме тому питання ідентичності у різних її проявах з часом зайняло важливе місце у наукових дебатах.

Метою даного дослідження є аналіз факторів формування національної ідентичності Сполучених Штатів Америки в зарубіжному американознавстві. Для досягнення поставленої мети автор ставить такі завдання: 1) визначити роль політичної ідеології, релігійної приналежності та етнічного фактору у процесі формування національної ідентичності США; 2) дослідити роль і місце імміграції у процесі формування національної ідентичності США.

Вперше феномен ідентичності як значимий елемент суспільного життя констатував у 1950 р. Е. Еріксон у своїй відомій праці „Дитинство та суспільство”. Дослідник стверджував, що уявлення про сутність ідентичності починає формуватися тоді, коли вона постає проблемою у суспільстві, а відтак стає центральною проблемою у наукових дослідженнях. Науковець зауважував, що перші спроби сформулювати та концептуально оформити уявлення про зміст та поняття ідентичності були зроблені у країні [Сполучених Штатах Америки – Н. Б.], де зазначений феномен на національному рівні намагалися виокремити з усього загального спектру, принесеного і запропонованого власне іммігрантами [14].

Е. Еріксон, сам будучи іммігрантом єврейського походження, зауважив, що поняття ідентичності несе свої витoki з досвіду імміграції [до Сполучених Штатів Америки – Н. Б.] та процесу американізації. Якщо прийняти таке твердження вказаного дослідника, то варто з’ясувати, наскільки особливості творення національної ідентичності США є невіддільними від характеру імміграційних процесів.

Починаючи з другої половини ХХ ст., до дослідження проблеми американської національної ідентичності звертається чимало науковців. Як правило, вони є представниками американських наукових шкіл, а їхні концепції різняться залежно від методологічного підходу до вивчення природи нації. Серед тих науковців, хто досліджував власне роль імміграції у процесі американського націєтворення та формування національної ідентичності США, на особливу увагу заслуговують напрацювання К. Вітка [26], О. Хендліна [16; 17], М. Хенсена [18; 19], Дж. Олсона [22], В. Сміта [24], С. Хантінгтона [8] тощо. В українській американістиці вагомий внесок у дослідження проблеми національної ідентичності у контексті імміграційних процесів був зроблений науковцями Б. Євтухом [3] у ранніх його працях та Т. Лупулом [5]. Щоправда, останній більшу увагу зосереджував на зв’язку імміграції з націєтворенням у сусідній із США країною – Канадою. Серед російських дослідників особливості національної ідентичності США досліджували Т. Таболіна [6], С. Червонная [9], З. Чертина [10].

Поняття американської ідентичності є часто взаємозамінним поняттям „американська нація”, „американський національний характер”, оскільки саме з моменту усвідомлення особливостей американського національного характеру і того, що ж означає бути американцем, пов’язують появу, а згодом й утвердження американської національної ідентичності.

У наукових пошуках термінів, які визначали б національну приналежність та логіку розуміння нації, перебувало чимало науковців. Не становлять виключення і представники української науки. Так, В. Євтух під поняттям „ідентичність” розуміє „термін, який використовується для відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної, особливої істоти з тими чи тими соціальними, культурними, етнічними маркерами”; національна ідентичність за В. Євтухом – це усвідомлення своєї належності до тієї чи іншої нації (політичної, нації-держави) [2, с. 81–82].

В осмисленні американської ідентичності можна виділити такі основні складові: політична ідеологія, релігійна приналежність та етнічний фактор, що безпосередньо

зумовлювали особливості процесу формування та становлення американської національної ідентичності [15, с. 31–47]. Домінування їхнього впливу варіювалося залежно від особливостей внутрішньої та зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки, пріоритетність одного із зазначених елементів повсякчас змінювалася.

Перші витoki американської самобутності та спроби визначення національної ідентичності США сягають періоду завершення колоніальної залежності штатів. Проголосивши 4 липня 1776 р. прийняття Декларації про незалежність і тим самим позбавившись залежності від Великобританії, у Сполучених Штатах Америки відчутною стала потреба самоідентифікації та самоусвідомлення американцями себе духовною складовою частиною нової політичної єдності, що утворилася. Покоління, яке зніщувало революційні перетворення у Штатах і стало їх рушійною силою, чітко усвідомлювало потребу не лише у політичних інститутах, а також і у формуванні почуття національної свідомості та єдності нації зі збереженням усіх цінностей, філософії та світогляду, відображеннями яких стала Конституція США.

На ідеологічних витках творення американської нації та американської національної ідентичності більше ніж два століття тому одним з перших наголосив Ганс Кон. Він підкреслював, що відчуття окремої народності може бути відображене лише в ідеях. Згідно ідеологічного підходу до розуміння національної ідентичності, в основі відчуття приналежності до певної нації лежить, перш за все, політичний принцип, ідея політичної єдності [20], а не мова, література чи релігійні переконання. Таке розуміння американської ідентичності виходило з того, що, маючи спільну з Великобританією мову, культуру, релігію, населення Сполучених Штатів Америки все одно повстало у боротьбі проти неї за власну незалежність, тим самим відмежовуючи себе від прабатьківщини як окрему політичну цілісність. А тому для усвідомлення себе окремою нацією первісно важливим був ідеологічний чинник. Американська ідентичність у той момент була, в першу чергу, втіленням та уособленням ідей, які зводились до розуміння того, що ж означає бути американцем.

Проте важливо, що говорячи про американську національну ідентичність, навіть на початковому етапі її формування не оминали й етнічний фактор у її структурі. Знаменно, що ідейним наповненням американської національної ідентичності стали традиції англійського інституціоналізму та свободи, поширені європейськими мислителями. Саме ідеями мислителів-філософів, натхненних англійською традицією свободи, праотці-засновники Сполучених Штатів обстоювати прагнення до незалежності і утворення окремої політичної цілісності [15, с. 32].

Сполучені Штати Америки визначають себе як націю, дотримуючись принципів свободи, рівності та самоуправління на принципі згоди, а також права на щастя, безпеку, власність. І лише дотримуючись таких принципів, американці почали усвідомлювати себе окремішнім політичним утворенням [7]. Саме політичні принципи американського суспільства, які стверджували ідеї свободи та рівності, були одним з тих чинників, які поряд з економічними вигодами приваблювали іммігрантів.

Ідеї, покладені в основу формування національної ідентичності, дали свій результат, – населення Сполучених Штатів Америки досягнуло неабиякого рівня усвідомлення себе окремою нацією та особливостей свого національного характеру. Про це свідчать погляди, знайдені у працях тих дослідників, які наголошували на американській національності та американському національному характері як на факті, що вже відбувся [15, с. 32]. Американців почали сприймати нацією з високим рівнем свідомості, з якою вони підійшли до розбудови власної державності, націєтворення та формування національного характеру незважаючи на всі протиріччя, які мали місце у державі іммігрантів.

Не менш важливим чинником формування національної ідентичності США стала релігія. Цей елемент у контексті американського націєтворення проявив себе у 30-х рр. XIX ст., коли відбулося нечуване до того зростання обсягів імміграції [13, с. 476]. Значна кількість

іммігрантів, які прибули до країни у зазначений період, були католиками, на відміну від протестантів, що становили більшість населення країни. Саме хвиля іммігрантів-католиків порушила питання про національну ідентичність з точки зору релігійної приналежності, освіти та спільної культури.

Чи не найвизначальнішим чинником творення національної ідентичності Сполучених Штатів Америки, який хоча і був відчутним раніше, проте гучно заявив про себе наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., був етнічний. Американці, запитуючи себе, що ж означає бути американцем, і якою вони хочуть бачити американську ідею, американський характер, визначальну увагу приділяють етнічному фактору, що відтак є цілком закономірним у державі іммігрантського походження. На етнічній основі формування політичної нації наголошує у своєму дослідженні український науковець Т. Я. Лупул [5].

Можна назвати чотири підходи, які визначають сутність американського характеру та американської нації з урахуванням етнічного елемента: „плавильний котел”, американізація, англо-саксонський расизм та культурний плюралізм. Дані підходи відображали різні погляди на американську національну самобутність та національний характер, а також визначали політику, спрямовану на реалізацію головного завдання – формування американської національної ідентичності. Вони відрізнялися власне баченням того, яким чином поєднати єдність чи багатоманітність в американській нації.

Те, що на початках творення американської нації поняття національної ідентичності сприймалося більше як абстрактна ідея, а визначальність етнічного елемента при цьому дещо нівелювалася, значною мірою можемо пояснити незначним рівнем імміграції та етнічного розмаїття одразу після проголошення незалежності США. Та вже з початком наступного століття наплив значної кількості іммігрантів посилив етнічний елемент у структурі американської національної ідентичності. Це логічно призвело до появи нових дискусій про етнічність та національну ідентичність, що було зумовлене, в першу чергу, фактом імміграції та її впливом.

Звертаючись до концепції „плавильного котла”, варто зазначити, що виникла вона як відповідь на „нову” масову хвилю імміграції до Сполучених Штатів Америки на зламі ХІХ–ХХ століть, на тривалий час ставши визначальною у регламентації основних принципів імміграційної політики США [10]. Вказана концепція мала на меті розв’язати проблему визначення американської національної ідентичності за умови прибуття на територію країни дедалі більшої кількості нових іммігрантів. Американець був змальований в образі іммігранта, який був європейцем або нащадком європейця, в якому тече суміш європейської крові – „англійця, шотландця, ірландця, француза, голландця, німця, шведа” [12]. Визнавалося, що іммігранти можуть принести за собою в американське суспільство найкращі елементи своєї культури, котрі, „переплавившись”, можуть гідно увійти до єдиної американської культури. Тим самим іммігранти могли утвердитися у новому суспільстві, відчуваючи свою приналежність до нього, стаючи повноцінними творцями американської нації.

Більшість американців палко підтримували ідею „плавильного котла”. Та й самі іммігранти прагнули стати частиною „котла”, аби якнайшвидше перебрати на себе американську ідентичність і стати її носіями. Про це свідчать численні автобіографічні нариси та спогади. Так, наприклад, в автобіографічному життєписі іммігранта румунського походження М. Раваджа знаходимо твердження про те, що справжнім громадянином США можна стати лише пройшовши через „котел” [23]. Таку ж думку висловила іммігрантка польського походження М. Ентін [11]. Про те, що Сполучені Штати Америки є „нацією іммігрантів”, писав Т. Пейн у памфлеті „Здоровий глузд”, при цьому наголошуючи, що „вся Європа, а не Англія стала праматір’ю Америки” [25, с. 20]. Рядки з вірша Е. Лазарус, закарбовані на п’єдесталі статуї Свободи, по сьогоднішній день лунають заклик до іммігрантів досягнути берегів Сполучених Штатів Америки: „Я освічую шлях до золотих воріт” [21]. Хоча художні твори, мемуари не містили концептуальних положень, які

визначали б зміст і сутність „плавильного котла”, проте ідейний зміст того, що Сполучені Штати Америки стають прихистком для бажаючих розпочати нове благополучне життя, а з іммігрантів формується єдина нація, безумовно у них простежується. Це свідчить про те, що самі іммігранти відчували свою приналежність до творення американської нації спільно з усіма тими, хто проживав на теренах США.

Попри певні асиміляційні тенденції, що спостерігалися в імміграційній політиці та етнокультурному курсі у Сполучених Штатах Америки, американська суспільна і наукова думка визнавала необхідність збереження етнонаціональних та етнокультурних особливостей іммігрантів. Позитивне ставлення до іммігрантів та їх внеску у процес формування американської нації знаходимо у працях багатьох дослідників американської національної ідентичності [16; 17; 18; 19; 24; 26].

Крім того, враховуючи те, що упродовж ХХ ст., наприклад, іммігранти та їх нащадки склали близько 30 % населення Сполучених Штатів Америки, не викликає сумніву, що вони суттєво вплинули на американську націю та внесли вагомий вклад у її творення.

Отже, характерно, що перші спроби концептуально окреслити уявлення про сутність і зміст національної ідентичності були зроблені саме у країні іммігрантів – Сполучених Штатах Америки, де національна ідентичність формувалася під впливом культур і традицій представників різних етнічних груп, а імміграція була чи не найвизначальнішим чинником суспільно-політичного розвитку. З-поміж факторів, які зумовлювали формування національної ідентичності США, основними є політична ідеологія, релігійна приналежність та етнічний фактор. З огляду на те, що істотний вплив елементу етнічності був відчутним від самого початку існування Сполучених Штатів Америки як незалежної політичної цілісності, імміграція та іммігранти мали безпосередній вплив як на її формування, так і на утвердження американської національної ідентичності. Якщо усвідомлення національної ідентичності відбувалося на ґрунті перманентних імміграційних процесів, то іммігранти, будучи частиною єдиної американської нації, логічно приймали участь у її творенні, відіграючи у цьому процесі визначну роль.

Хоча іммігранти, які перманентно прибували до Сполучених Штатів Америки, і були вихідцями з різних країн, а їх прабабуки не були американцями, хоча вони і мали різне етнічне походження, та саме вони, іммігранти, переймаючи американську культуру та ідею, долучаючись до її творення, не просто ставали частиною єдиного суспільства цілісного державного утворення, а й впливали на його формування. Адже американська нація була створена на основі прихильності до єдиних цінностей людьми різного етнічного походження, іммігрантами.

Список використаних джерел і літератури

1. Вайнштейн Г. Идентичность инокультурных меньшинств и будущее европейской политики / Г. Вайнштейн // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 4. – С. 3–15.
2. Євтух В. Б. Етнічність: глосарій / В. Б. Євтух. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 170 с.
3. Евтух В. Б. Концепция этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция / В. Б. Евтух. – К., 1991. – 180 с.
4. Иноземцев В. Л. Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты / В. Л. Иноземцев // Социологические исследования. – 2003. – № 6. – С. 29–38.
5. Лупул Т. Я. Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення: монографія / Т. Я. Лупул. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2010. – 456 с.
6. Таболина Т. В. Этническая проблематика в современной американской науке: Критический обзор основных этносоциологических концепций / Т. В. Таболина. – М. : Наука, 1985. – 152 с.

7. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль. – М. : Прогресс, 1992. – 296 с.
8. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности: [пер. с англ] / С. Хантингтон. – М. : АСТ, 2008. – 637 с.
9. Червонная С. А. Американская мозаика или „единство во множестве” / С. А. Червонная // США на рубеже веков. – М. : Наука, 2001. – С. 169–178.
10. Чертина З. С. Этничность в США: теория „плавильный котел” / З. С. Чертина // Американский ежегодник, 1993. – М., 1994. – С. 151–161.
11. Antin M. The Promised Land [Электронный ресурс] / M. Antin. – Boston, New York : Houghton Mifflin Company, 1912. – Режим доступа : <http://digital.library.upenn.edu/women/antin/land/land.html>
12. Crevecoeur Hector St. John. Letters from an American Farmer [Электронный ресурс] / Hector St. John de Crevecoeur. – Режим доступа : <http://www.fullbooks.com/Letters-from-an-American-Farmer.html>
13. Easterlin R. Immigration: Economic and Social Characteristics / Richard Easterlin // Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups ; [Ed. by S. Thernstrom, A. Orlov, O. Handlin]. – Belknap Press, 1980. – P. 476–486.
14. Erikson E. Childhood and Society / Erik Homburger Erikson. – Norton, 1993. – 445 p.
15. Gleason P. American Identity and Americanization / Philip Gleason // Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups ; [Ed. by S. Thernstrom, A. Orlov, O. Handlin]. – Belknap Press, 1980. – P. 31–58.
16. Handlin O. Boston’s Immigrants / Oscar Handlin. – Belknap Press of Harvard University Press, 1991. – 400 p.
17. Handlin O. The Uprooted. The Epic Story of the Great Migrations That Made the American People / Oscar Handlin. – 2 Ed. – University of Pennsylvania Press, 2002. – 352 p.
18. Hansen M. The Atlantic Migration / M. Hansen. – Simon Publications, 2001. – 428 p.
19. Hansen M. The Immigrant in American History / Marcus Lee Hansen. – Harper Torchbooks / The Academy Library, 1964. – 230 p.
20. Kohn H. American Nationalism: An Interpretative Essay / Hans Kohn. – New York: The Macmillan Company, 1957. – 272 p.
21. Lazarus E. The New Colossus [Электронный ресурс] / Emma Lazarus. – Режим доступа : <http://www.libertystatepark.com/emma.htm>
22. Olson J. S. The Ethnic Dimension in American History / James S. Olson. – New York, 1979. – 392 p.
23. Ravage M. E. An American in the Making / M. E. Ravage. – New York, L., 1936. – 304 p.
24. Smith W. C. Americans in the Making: The Natural History of the Assimilation of Immigrants / William C. Smith // American Immigration Collection, 2. – Arno Press. – 454 p.
25. The Selected Work of Tom Paine and Citizen Tom Paine / Ed. Fast H. – N. Y. : The Modern Library, 1943. – 640 p.
26. Wittke C. We Who Built America: the Saga of the Immigrant / Carl Wittke. – Prentice-Hall, 1939. – 547 p.